

نگاهی به کتاب یوتوپیا و دیستوپیا در ایران معاصر؛ بررسی تطبیقی آثار ادبی در دو برهه تاریخ معاصر ایران

• منوچهر دین‌پرست

ایرانیان آرمان‌خواه

جامعه‌شناسی (sociology of literature) در ادبیات، در یک نگاه کلی قصد برقرار کردن رابطه بین ادبیات و عناصر اجتماعی را دارد. این رشته یکی از شاخه‌های جامعه‌شناسی به شمار می‌آید که البته آن طور که شایسته و بایسته است بدان پرداخته نشده است. جامعه‌شناسی ادبیات با موضوعات بسیاری درهم تنیده و آمیخته است و همین آمیختگی باعث شده است تا نتوان برای آن حدود و ثغور معینی ترسیم کرد.

این رشته در اواخر قرن نوزدهم شکل گرفت و در قرن بیستم با اندیشه‌ها و آثار فیلسوف مجارستانی به نام «جورج لوکاچ» به نقطه عطف خود رسید. علاوه بر لوکاچ، متفکرانی چون: اریش کوهلر، لوسین گلدمن و میخائیل باختین در شکل‌گیری و شکوفایی این رشته سهم بسزایی داشته‌اند، اما در حال حاضر، لوکاچ بود که توانست جامعه‌شناسی ادبیات را به علمی اثباتی تبدیل کند.

جامعه‌شناسی ادبیات به عنوان یک دانش میان رشته‌ای از یکسو در بالاترین نقطه علوم ادبی ایستاده است که به زبان‌شناسی و فلسفه مرتبط می‌شود و از سوی دیگر، با علوم اجتماعی و تاریخ ارتباطی تنگاتنگ دارد. جامعه‌شناسی ادبیات، یکی از علوم میان رشته‌ای است که ارتباط دو حوزه ادبیات و جامعه‌شناسی را با یکدیگر مورد بررسی قرار می‌دهد و زیر مجموعه جامعه‌شناسی فرهنگی یا مطالعات فرهنگی است و با وجود چند دهه از به رسمیت شناخته شدن آن در عرصه‌های علمی، از پیشرفت و اقبال وسیعی برخوردار شده و صدها کتاب و هزاران مقاله در ارتباط با آن منتشر شده است.

در اینجا به نکته‌ای اشاره می‌شود و آن اینکه زمینه‌های اجتماعی مورد مطالعه جامعه‌شناسی ادبیات در موارد متعددی قابل توجه و تامل است: ۱. بررسی و تبیین محتوای آثار ادبی و ژرف‌کاوی در زمینه‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی پدیدایی آنها.

بررسی کند. جامعه ایران طی ۶۰ سال اخیر، شاهد تغییر و تحولات و رخدادهای اجتماعی غیر منتظره فراوانی بوده است و بسیاری در نگاهی ساده‌انگارانه، عامل اصلی این تحولات را به «اراده مردم» نسبت می‌دهند.

کتاب حاضر اما با اتکا به بینشی جامعه‌شناختی تاریخی و با لحاظ کردن زمینه‌های جهانی، سعی در معرفی و موشکافی لایه‌های عمیق‌تری دارد که نقشی تعیین‌کننده در این تحولات داشته‌اند. درجلد نخست این مجموعه، به تفصیل به بسترهای جهانی پرداخته می‌شود که در ترکیب با ساختار نظام اجتماعی ایران، سبب می‌شوند تا در برهه‌ای روح آرمان‌خواهی بر جامعه دمیده شود و در برهه دیگر اما جامعه شاهد غلبه مشی آرمان‌گرایانه باشد.

در برهه نخست از دوره مورد بحث، یعنی از دهه ۱۳۴۰ تا ۱۳۷۰ شمسی که آرمان‌های بزرگ چراغ راه افراد و جامعه بودند، آرمان‌خواهی مهم‌ترین صدای تغییر و تنه‌ا امکان برای رسیدن به سعادت ابدی دانسته می‌شد و در مقابل از دهه هفتاد شمسی به این سو، قاطبه جامعه با بی‌اعتنایی به آرمان‌های جمعی، سعادت را در تکریم فرد و بازتعریف و آشکارسازی هویت‌های فردی کتمان شده تعبیر می‌کند.

این کتاب، با ریزبینی در آثار مطرح ادبی، به مقایسه جایگاه «آرمان‌خواهی» در هر یک از این دو برهه می‌پردازد. مقایسه آثار این دو برهه به ما کمک می‌کند تا تأثیر تغییرات در نظم اجتماعی جهانی و ساختارهای داخلی را بر بینش شاعران و نویسندگان، به مثابه یکی از نمادهای مهم روشنفکری در جامعه نشان دهد.

کتاب حاضر در شش فصل تهیه شده است. مؤلف بدون سوگیری در نظر دارد تا آثار چهره‌های شاخص ادبیات را بررسی کند. اگرچه باید در نظر داشت که مؤلف بر اساس یک مدل پژوهشی، آثار ادبی را بررسی کرده که نکته حائز اهمیت این تحقیق است.

۲. پژوهش انواع شیوه‌های نگارش، روش‌های تحقیق ادبی، ادبیات عامیانه یا فولکلور و ارزیابی اثرات اجتماعی آنها.

۳. تحلیل و ژرف‌نگری در آثار ادبی، برای شناخت شخصیت اجتماعی پدید آورندگان آنها.

۴. جامعه‌شناسی چاپ و نشر به بررسی چاپ، پخش، پذیرش و مقبولیت آثار ادبی می‌پردازد. این شیوه همان روش دانشگاهی (از ابزار پرسشنامه، مصاحبه و آزمون‌های آماری) بهره می‌گیرد.

۵. بررسی جنبه‌های جزئی از متون ادبی در مقام نشانه‌ها و نمادهای گروه‌های حرفه‌ای و اجتماعی (آگاهی جمعی) و دگرگونی آن.

۶. بررسی پیوند محتوای آگاهی جمعی کل جامعه یا برخی از گروه‌های خاص با محتوای آثار ادبی. در این روش آثار ادبی بازتابی از آگاهی جمعی به حساب می‌آید.

۷. به بررسی روابط متقابل ساختار اثر ادبی با ساختارهای فکری جامعه می‌پردازد.

به تازگی کتابی با عنوان «یوتوپیا و دیستوپیا در ایران معاصر: بررسی تطبیقی آثار ادبی در دو برهه تاریخ معاصر ایران» اثر منوچهر دین‌پرست و توسط انتشارات لوگوس منتشر شده که این اثر سعی دارد با بینشی جامعه‌شناختی، ادبیات معاصر را

نگاهی به رمان «زمان هرگز راکد نبوده است»

نوشته مهشید رستمی

زندگی در پیله تنهایی

محمد رضا حیدرزاده

خود خودش است. قاب عکس را می‌گویم. درست قالب عکس درآمد. حالا باید جای مناسبی برایش پیدا کنم. جایی که همیشه مقابل چشم‌هایم باشد تا بتوانم هر لحظه آن را تماشا کنم. دیوار؟ نه. روی کتابخانه؟ نه. آنجا هم نه. روی میز توالی؟ اصلاً... آها... پیدا کردم. روی همین میز کوچک کنار صندلی‌ام از همه جا بهتر است. آه... چرا ساعت نمی‌گذرد؟ نیامد... نمی‌آید... نمی‌دانم برای برگشتنش چقدر باید منتظر بمانم. برای برگشتنش؟ تلفن هم که دیگر ندارد، اگر داشت حداقل زنگ می‌زد و می‌گفتم حالم خوب نیست، بیا. تنهایی نمی‌توانم. نمی‌توانم.

دلم را واقعاً شکست. آخر بدون آنکه به من حرفی بگوید، آن قدر با عجله رفت که اصلاً فرصت نشد حرفی از بیماری ام بزنم. حالا هم که نوک یکی از دندان‌هایم در سمت راست فک بالایی مثل خنجر تیزی شده که با کوچکترین حرکت روی زبانم فرود می‌آید و زخمش می‌کند. چرا؟ چون خرگوش نیستم، اگر بودم، مشکل حل می‌شد. لابد خرگوش شدن هم شانس می‌خواهد، ولی... ولی از کجا معلوم خرگوش‌ها شانس داشته باشند؟ اگر شانس داشتند که مجبور نمی‌شدند هر دقیقه چیزی را زیر دندان‌هایشان خرت خرت کنند تا از عذاب بلند شدن دندان‌های خودسرخشان در امان بمانند. پس همان بهتر که خرگوش دنیا نیامدم...

رمان «زمان هرگز راکد نبوده است»، نوشته مهشید رستمی، از سوی نشر مهری منتشر شده است. این رمان از یازده تکه جدا از هم اما برای یک مسیر تشکیل شده و خواننده را در مسیر وقایع زندگی دیگران قرار می‌دهد تا از رفتارهای جامعه درس بگیرد...

خانم مهشید رستمی (فاطمه مشهدی رستم)، نویسنده، شاعر و ترانه‌سرا، کارشناس و مدرس قصه‌های کودکان است. او که دارای مدرک کارشناسی روانشناسی است، از کودکی برای گویندگی و اجرای برنامه وارد رادیو شد. سال‌ها بعد به نوشتن متون ادبی و نمایشنامه برای رادیو و تلویزیون پرداخت و در کنار آن، فیلمنامه‌نویسی را هم تجربه کرد و در برنامه سیمای مدرسه حضور یافت و مجری تلویزیونی نهضت سواد آموزی شد.

در ادامه به همکاری با مطبوعات مختلف پرداخت و در حوزه‌های داستان و شعر و... مطلب برای نشریاتی چون: ادبستان، روز هفتم، فرهنگ و سینما، روزنامه‌های اطلاعات و همشهری و... نوشت.

او در دوران فعالیت مطبوعاتی خود، جوایز متعددی از جمله برگزیده قصه‌گوی کانون پرورش فکری، برگزیده قصه و داستان در آموزش و پرورش، برگزیده جشنواره ادبی فرهنگی ناشران کشور، و... را کسب کرد و در عرصه جهانی هم به موفقیت‌های بالایی دست یافت و با کوله‌باری تجربه از انتشار حدود هشتاد جلد کتاب در زمینه قصه و داستان برای کودکان و نوجوان، برگزیده جشنواره بولونیا در ایتالیا شد.

از این نویسنده تا کنون درخش بزرگسال، مجموعه داستانی «چهارشنبه پنج عصر»، «شیخ سنگر» و «زمان هرگز راکد نبوده است» منتشر شده است. ضمن آن که او چندین کتاب شعر هم در کارنامه خود دارد.

در ادامه این رمان جدید او می‌خوانیم:

ساعت... ساعت چند است؟ خبری نیست. چرا نمی‌آید؟ اصلاً نمی‌توانم باور کنم. آخر اصلاً بد قول نبود، اما این بار... این بار نمی‌دانم چرا بدقولی می‌کنند...

